

Vilcsek Béla

Legyen több vers!

Turczai István 60 éves

A tízes évek a nagy összegezésnek és az új irányok kijelölésének időszakát jelentik Turczai István pályájának alakulás- és fogadtatástörténetében. 2010-ben – többek között Ferdinandy György fordításában – válogatott verseit spanyol nyelven jelentetik meg Amerikában. Egy évvel később – a jó barát, Itamár Jáoz Kesztnek köszönhetően – két-nyelvű, héber-magyar kiadásban jelennek meg versei. 2012-ben Tajvanban még mandarin nyelven is olvasható versválogatása, s egy évre rá – Széll Zsófia fordításában – ez németül is hozzáférhetővé válik. Ugyanebben az évben maga válogat – *NAGYON. nagyon versek* címmel – legszebbnek tartott úgynevezett szerelmes vagy erotikus verseiből, s – Tarján Tamás szerkesztésében és kísérő tanulmányával – Pozsonyban megjelennek „legszebb versei” is. 2014-ben – Balázs F. Attila fordításában – románul adják ki válogatott verseit. 2017-ben pedig – Jorge Luis Padron kísérő tanulmányával és fordításában – 32 oldalas különnyomat jelenik meg, valamint önálló kötete – *WRITE THE WAY OTHERS PRAY* címmel – Vancouverben. Siker siker hátán tehát. Elismerések sora már nemcsak idehaza, hanem világszerte! Az évtized elején a Palatinus Könyvesház Kft. gondozásában megjelentetett új önálló kötetének meditatív versei, még pontosabban: „prózai versei” azonban pontosan és kíméletlen őszinteséggel vallanak arról, hogy a felszíni sikereknek és elismeréseknek – s legfőképpen a vers, a versek megszületésének – bizony nagy áruk van, igencsak sok belső vívódással és önmélesztéssel járnak együtt.

A végtelen megmutatkozni vágyás és a védtelen elrejtőzés együttes óhajtása, a gáttalan önfelmutatás és az alázatos közösségszolgálat együttes érvényesítése, a minél teljesebb költői önmegvalósításra törekvés és az e törekvés korlátozottságával való bölcs szembenézés kettőssége végigkíséri Turczai István eddigi költői pályáját. A médiumok gyakori nyilatkozójáról, a legkülönbébb rendezvények gyakorlott moderátoráról, a társasági rendezvények középponti alakjáról kevesen gondolnák, hogy a látszólagos könnyedséget és a spontánnak ható rögtönzéseket, nagy valószínűséggel, csak rendkívül alapos előkészítői munkával, sok belső vívódás eredményeképpen tudja elérni. A személyiséget és a munkásságot az aktuális közszerepléseknél mélyebben megismerni kívánó külső szemlélő számára egyedül biztos támpontul az szolgálhat, hogy Turczai István hagyományosan, valami sajátos belső ritmusnak engedelmességgel, általában úgy négy-ötévente késztetést érez arra, hogy pályája és szemléletmódja nagy kettősségeiről és fordulatairól egy-egy önálló és/vagy összegező kötetben, sőt: a leggyakrabban gyors egymásután több kötetben is hírt adjon. A 2011-ben *A változás memóriája* ennek a fordulatokban gazdag, ám mindvégig egységes költői életűtnak nagyon fontos állomása volt.

Turczai István a nyolcvanas évek második felében – pályakezdő köl-

tőtől szokatlan módon – néhány esztendő alatt szinte módszeres következetességgel felmutatja követendőnek vélt valamennyi költői irányát. Ezek a fő irányok a következők: a történelem (mindenekelőtt a személyiség identitásának kérdése), a nő (mindenekelőtt az erotika) és az irodalom (mindenekelőtt a költészet). A három fő téma természetesen már kezdetben sem különül el élesen egymástól; egy versen vagy kötetben belül is nagyon gyakran kapcsolódik egymáshoz. Turczi István költészete tematikus szempontból is kezdettől fogva végletes tárgyakat dolgoz fel, mégis a rendkívül tudatos építkezés, a teljes és szerves egység jellemzi. Végleteségnek és szintézisnek ez az egysége legfőképpen annak köszönhető, hogy minden témájában sikerül folyamatosan tovább építenie, tovább gazdagítania az eredendően pályája kezdetén kialakított egyéni verstípusait és versbeszédét (*Segédműzsák fekete lakkcipőben*, 1985; *Zene állástalan zongoristáknak*, 1987; *A nők és a költészet*, 1989; *Amerikai akció – epizódok egy hátrahagyott történethez*, 1991). Nem véletlen, hogy a „hátrahagyott epizódokat” követően, néhány év kihagyás után, máris összegyűjtött verseinek kiadására vállalkozik (*Uram, nevezze meg a segéd-eit! Százegy vers, tizenhárom év: rögeszmerend. Válogatott versek*, 1993). Ezt követően az említett négy-öt, pontosabban kétszer négy-öt évnek kell eltelnie ahhoz, hogy kedvelt témái feldolgozásának – új műfaji kereteket, versformákat kipróbálva, illetve megteremtve – ismételten nekirugaszkodjék (*Hosszú versek éjszakája. Prózaversék*, 1997; *Csokonai Vitéz Műhely*, 2000; *A Zöld Rabbi* 2001; *Venus Vulgívaga. Játék és passió*, 2002; *Sms 66 kortárs költőnek*, 2002). Ezután az összegezésre már nem is maga vállalkozik, hanem költészetének két jó ismerőjét, Tarján Tamás irodalomtörténészt, illetőleg Székely Magda költőt kéri fel munkásságának áttekintésére. Az eredmény két nagyon izgalmas és egyedi versválogatás (*Hívásra szól a csönd. Válogatott versek*, 2004, illetve *Turczi István legszebb versei*, 2006), melyek azonban önmagukban legalább annyira tanúskodnak a válogatók, mint a művek szerzőjének verseszményéről. Maga az érintett, nyilván ismét csak nem véletlenül, szükségét is érzi, hogy a személyiség történelmi-történeti identitásának kérdését feldolgozó nagy szintézismű után (*Deodatus. A férfi és egy város tört. én.elme*, 2001), másik két fő költői tárgyának több évtizedes személyes és szakmai hozadékát, a szerelmi-erotikus és az irodalmi-költészeti tematikát is egy-egy átfogó kötetben összegezze (*Áthalások*, 2007; *EROTIKON*, 2008). Ezzel a két kötetrel, ő tudja legjobban, a szépen eltervezett költői pályában rejlő lehetőségeket maradéktalanul ki is meríti. Az úgynevezett, s méltán csakis az ő nevéhez köthető, Turczi-verset tökélyre fejleszti.

A változás memóriája kötet első fontos jellemzője és újdonsága formai jellegű. Szembenézés egy vers nélküli vagy vers utáni költői léthelyzet kihívásával. Válasza ott van rögtön a kötet alcímeként szereplő műfaj-meghatározásban: „prózaik versek”. Nem vers már, de még nem is próza. Nem verspróza, és nem is prózavers. Egyszerűen csak prózaik verse. Nem Turczi-vers, és nem Turczi-próza, hanem Turczi-féle prózaik verse. Az újabb nagy találmány, amelynek bemutatására és kimunkálására ebben az új kötetében vállalkozik. A könyv fűlszövegében megfogalmazott ajánlásában egyik felfedezője és mestere, Lator László jó érzékkel veszi észre tanítványa pályájának ezt a lényeges elmozdulását és az elmozdulás következményeit: „Prózaik versek, mondja, játékosan-kihívóan, írásairól Turczi István. Igaz, van bennük elég próza: életének egy-egy helyszíne, álomszerű vagy pontos rajzzal rögzített jelenete. De akár a nyelv is a feszült, fegyelmezett mondatokban, szavak, a hétköznapok hordaléka, szleng. De annál inkább úgy érezzük, hogy hamisítatlan, ha tetszik, régimódi lírát olvasunk. A földközeli kép, a vers egyik-másik eleme egyszer csak megnyílik, a körvonalak elmosódnak, a bizonytalan én, a személyes egzisztencia áttűnik valami másba, hatalmasabba. Mert miközben a költő a maga sokszólamú, hol komor, hol ritkán zavartalanul fel-feltündöklő történetéről beszél, megnyitja hátsó tartományait. Egyszeri sorsa beleszövődik valami egyetemesebbe. Mert »bárhol megteremthető a mindenség közepe«. Az álombeli vagy valóságos látvány, a kedvtelve rajzolt arabeszk mögött sűrű, csak olykor-olykor felfeslő homály. És benne, bennünk, a szakadatlan fenyegető változás.” Máris a lényegnél vagyunk! A kötet címénél: *A változás memóriája*. Változás és állandóság, emlékezés és megújulás, földközelség és egyetemesség, hétköznapiság és emelkedettség, valóságosság és álomszerűség határmezsgyéjén. Ennek a határmezsgyéjének a bejárására és birtokba vételére ideális eszköz az újonnan megtalált átmeneti műforma, mely egyszerre tesz lehetővé törté-

netmesélést és érzelmi telítettséget, prózaiságot és alanyi költészetet. Úgy prózai, hogy közben ritmusos, úgy köznapián száraz, hogy közben időnként makámaszerű belső rímeket alkalmaz. Ráadásul prózai tördelése következetesen a 14 sorhoz közelít, egyfajta kvázi-sonett benyomását kelteve. Ez valóban az az eset, amikor a forma tartalomképző erővel bír, tartalomképző erőt sugároz.

Az átmeneti műforma teremtette szabadság lehetővé teszi, hogy minden eddiginél nyíltabban és egyértelműbben lehessen szembenézni és beszélni a költői vagy formai kihívás után és mellett a személyes vagy emberi kihívással és kihívásról. Ez a kötet másik fontos jellemzője és újdonsága. Elég csak elolvasni a nem véletlenül a kötet végére került *Tésai napok* ciklus darabjait, melyek egy „fehérre meszelt, erdőszéli vályogházba” való magányos elvonulás termékei: „Azt mondják, ez a legszebb ház a faluban. Azt kérdezik, miért élek itt félig megfutamodva az élet elől.” (*Nyitva minden ajtó*). „Félig megfutamodva”: ismét a határmezsgye, ismét a válságérzet! Ezúttal nem formai-költői, hanem egyéni-életténybeli értelemben. Pontosan tetten érhető és dokumentálható e válságérzet előzménye. Az érintett az Élet és Irodalom 2009. március 20-i számában közlése egy verset, melynek címe természetesen *Válságvers*, s mottóját egy Erdély Miklóstól vett idézet adja: „*A szorongás gyülekezési jog.*” A vers felütését (az úgynevezett vershelyzetet) a hétköznapi létezés, Turczitól megszokott könnyed és frappáns leírása jelenti. A középső négy strófa azonban a költőtől szokatlan nyíltsággal és már-már önmarcangoló kerülhetlenséggel vet számot a jelenbeli szituáltság válságos voltával: „mióta idegalapon nyugtatom magam, / gyorsan oldódom a lesz ami leszben, / ahol cirka minden lehetőségessé válik, / és a készültségnek értelme látszik lenni. // Mai ésszel szinte semmi gond. Létjogosult / lettem, birtokba vehetem az álmaim. / Ilyenkor én vagyok a nagy *alkonyhalász*, / és befogom a pikkelyes égbolt utolsó fényeit. // Ilyenkor érzem a levegő reszketését, / élvezem a közönség barbár ámulatát, / és attól sem félek, hogy a zsákmányt / végül nem lesz kivel megosztanom. // Elképzelem, de inkább nem. / Válság van, ez megy már hónapok óta. / Kinézek; kész pazarlás / ennyi csillag a függöny mögé.” A zárlat pedig mi más is lehetne, mint mindennek a dalszerű egyszerűséggel megfogalmazott összefoglalása és poénos kifuttatása az irodalomra és a személyes költői léthelyzetre vonatkoztatással, az utolsó két versszakban: „Nemzeti panasznapok a tévében, / tartós féknyomok a képemen. Barátaim, / a hivatásos aggódók, ha felhívna néha, / ajkukról leolvad az irodalom. // Begyűrűzik a lét perisztaltikája. / Világunk mégis velejéig nagyszerű. / Lám, bönusz is jár a tízparancsolathoz, / imígyen szól: Ne parázz!”

A vers végül mégsem kerül be *A változás memóriája* kötetbe. Valószínűleg későn született ahhoz, hogy ne feszítse szét a már készen álló kötetanyag szerkezetét. A következő – jellemző módon újabb öt esztendő múltán megjelenő – új kötetben, *A fázisrajzoló gyötrelmei* címűben viszont már kiemelt helyen, közvetlenül a két nyitó vers után szerepel. *A változás memóriája* kötet szerzője és összeállítója mégis ugyanezt az életérzést – teljes életútjának minden tapasztalatát mérlegre téve – igyekszik, ezúttal kötetnyi terjedelemben, de ugyanazzal a nyíltsággal és érvényességgel megszólaltatni. Megpróbálja egy újfajta beszédmódban és műformában folytatni a már-már folytathatatlan látszót. Úgy is mondhatnánk, a tőle megszokott kiemelkedő színvonalon felmondja a „Turczi-leckét”: egy szépen megformált és elgondolkodtató filozofikus ciklussal (*Hazárdnak rendületlenül*), egy érzékeny-személyes vallomással (*Alkímia*) és egy irodalmi-művészeti „áthalás-sorozattal” (*Remake*). Teszi mindezt azonban és mindennekelőtt azért, hogy végezetül a kötet utolsó ciklusában (*Tésai napok*) beszámolhasson említett meditációjának(?), önvizsgálatának(?), emberi és alkotói önreflexiójának(?) eredményeiről. A legfontosabb eredmény pedig egyszerre lehangoló és felemelő. Ott olvasható a maga büszkén vállalt pórségében valahol a ciklus aranymetszés-pontján. A címe: *Nem lesz több vers*. Ennyi. Egyetlen szikár ténymegállapítás. Semmi több. Negyedszázadnyi költői küszködés summája. Próza, de tizen négy sorban. Vers, prózában elbeszélve. Majdnem-sonett. Így hangzik: „Nem lesz több vers, több nem lesz, nem megy, minek, / nincs kedvem és egyáltalán. Az üres papír előtt egy nap / annyi, mint ezer esztendő. Várni, ahogy felmagasodnak / a szavak, mint a levegő, hiábavalóság. Nincs napkelte, / amit meg ne énekeltek volna már. A nyár beüvölt a / házba; elhasznált rímekkel sötétítenek. Szerelmes / lélegzetek ritmusára hullanak mióta már a csilla-

gok. A / nevek rég elvesztették szőrzetük, és töredéknek lenni / sem megkapaszkodás. Minden pusztá szó, aztán pusztá / szó megint. Mégsem tudom abbahagyni. Abbahagyom, / ahányszor elkezdem, újra kezdem, ahányszor / abbahagyom. Olyan ez, mint a szomjúság. Nem lesz / több vers, csak ez az egy itt még. Ez sem az enyém, / hanem azé, aki olvassa.” Érti, akinek értenie kell. Érti, aki érteni akarja. Érti, aki érteni tudja.

Turczi István mindig alaposan megtervezi, és gondosan megszerkeszti köteteit. Úgy is mondhatnánk, nála semmi nincsen véletlenül. Csak pontosan kell tudni őt olvasni. Egyes köteteknek értelmezését hosszú ideig az nehezítette leginkább, hogy azok minden esetben feltételezték (volna) az egész addigi életút és alkotói munkásság ismeretét. Egyes kötetei nem egyszerűen egymás után következtek, hanem egymásra is épültek. E sajátos pályaépítésnek a saját maga és a befogadói számára történő felismerésére szintén a megválasztott, egyszerre kötött és kötetlen műforma, a prózai vers teremt alkalmat. A költői vagy formai, valamint a személyes vagy emberi kihívás mellett az életút és a pálya belső szerveződésének egészével való szembenézés vagy szembesülés a kötet harmadik fontos jellemzője és újdonsága. Legegyértelműbb megfogalmazódása pedig természetesen a kötet cím-adó vers, *A változás memóriája*:

„Ha elfogadod, hogy az ismétlődés a változás memóriája, képessé válhatsz ritmizálni megfigyeléseid. Tevékeny tökéletlenséged formát nyer így, ha értelmet nem is. Megtanulhatsz parcellázni az emlékeid. Elgondolhatsz valamit, ami aztán persze más lesz. Mint egy elbliccelt háború. Gyakorolhatsz, amúgy sem árt; szervezz tükröket a soron következő mozdulathoz. Szívós munkával megsokszorozhatod az önmentő repertoárt. Csak beljebb, egyre beljebb, és figyelj a metronómra, ha kiesnél a ritmusból, kezdheted előlről. Sokáig tart, amíg minden visszakerül a helyére. Ha elfogadod, hogy az ismétlődés a változás memóriája, képes leszel ritmizálni tévedéseid.”

A mondatok az egyes sorokon belül és a sorvégeken a legváratlanabb módon törnek meg, némi tördelői ügyességgel mégis könnyen elérhető, hogy a szöveg egyetlen tömb benyomását keltse. Ráadásul ez a tömb már valóban 14 sorból áll! A látszólag teljes kötetlenség ez által kötötté, a „tevékeny tökéletlenség” formássá, a tévedés ritmizálhatóvá válik, a szívós munkának és az ismétlődésnek köszönhetően. Hiszen: „az ismétlődés a változás memóriája”! Turczi Istvánt többször rótták meg azért, hogy új kötetekben nagyon sok régi versét újra szerepelteti. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt feltételezzük, hogy számára az állandóság és a változás egysége, vagyis az ismétlődés nagyon fontos vezérlő elv – életben és irodalomban egyaránt.